

Egy város megpróbáltatásai

1944 nyarától Magyarország a legsúlyosabb légitámadásokat élte át a második világháború során. Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmárnémeti, Szolnok, Debrecen, Miskolc, Szeged, Püspökladány, megannyi város, település szenvedett az egyre sűrűsödő berepülésektől. A rádió naponta jelezte a légiveszélyt. A hatóság kötelezte a házak lakóit, hogy építsenek óvóhelyeket, ún. légókat. Ezek másfél méter mély, két méter széles gödrök voltak deszkákkal lefedve. Sokszor megtörtént, hogy a bombák egész családokat temettek be földdel, mások légnyomás következtében veszítették életüket.

1944. június 2-án történt Nagyvárad első szőnyegbombázása. Olaszországból felszállt angol-szász gépek mielőtt bázishelyükre visszarepültek volna, még egy kis bombát ledobtak ide, oda, amoda. A cél a vasúti közlekedés lerombolása volt egy kijelölt vonalon, megakadályozandó a német és magyar haderő mozgását, utánpótlását. A bombázás 50 percig tartott, a városra 1200 bomba hullott 6-7 ezer méter magasból. A kezdeti 84 halálos áldozat száma később 104-re emelkedett, 159 ház vált lakhatatlanná, 84 megrongálódott. A rendőrlaktanya telitalálatot kapott, a kórházra egy 800 kg-os bomba hullott, a belgyógyászaton 18 beteg meghalt, a betegeket az Ullmann-palotába kellett menekíteni. A bombatámadás megismétlődött

szeptember 6-án. (Ez Horthy Miklós Váradra történt 1940-es bevonulásának évfordulója volt. Azon az emlékezetes napon Augustin Chirilă polgármester a pályaudvaron magyarul elmondott ünnepi beszéddel fogadta Magyarország kormányzóját: „Mély hódolattal van szerencsém Főméltóságodnak a várost átadni. A város magyar lakossága a történelmi fordulatot megillető igaz örömmel és mélyeséges lelkesedéssel ünnepli a mai napot, a román lakosság pedig teljes megnyugvással veszi tudomásul sorsának eme változását. Teszi ezt a román lakosság, mivel évszázadok óta él ezen a földön, együtt küzdve és egymást becsülve a magyar néppel, mindig egymás mellett, és sohasem egymás ellen. Teszi ezt azért is, mert szent meggyőződése, hogy feltétlen lojalitása és államhűsége fejében a magyar államhatalom oltalmazásában és megbecsülésében fogja részesíteni népi és szellemi javait.” A város első embere bizonyára elfelejtette vagy akkor jónak látta elfeledni a parasztlázító Horea bandájának gyilkosságait, pusztító támadásait magyar nemesi udvarok ellen. Nem akart emlékezni az Erdélyi-szigethegység magyarjai elleni öldöklésére sem, vagy talán Nagyenyed pusztításáról se tudott? De csak tudott az 1919-es Fekete-Körös-völgyi román vérengzésről a magyarok ellen? A polgármester szép szavai négy év múlva a semmibe hullva felejtődtek, valójában

1942-es karácsonyi felvétel a frontra visszainduló katonával, ekkor láthatta az apa utoljára a családját, fél év múlva már nem élt

soha nem is voltak igaz szavak. 1944 augusztus 23-a után a románság úgy érezte, eljött a revans ideje.)

Az 1944-es szeptemberi támadás után napokig zúgott a lélekharang az áldozatok emlékére. Zitzmann Ferenc akkori váradelencei plébános így írt erről: „A szomorú emlékeztető szeptember 6-a után négy napig egyebet se csináltunk, csak temettünk, vigasztaltuk az életben maradottakat.” A légítámadás összes áldozatainak száma meghaladta a 450-et. A váradi célpontok a nagyállomás, a velencei állomás, az áramelosztó központ, a laktanyák voltak. (Az áldozatokat tömegsírba temették, ezt a síremléket néhány évtized múlva a kommunista rendszer nyomtalanul eltörölte.)

„Ezerkilencszáznegyvennégy június másodikán / nagyváradi szőnyegbombázásakor egy anyának / négy szép gyermeke maradt a romok alatt / kettő négy hat nyolc / éves korukban ölték

meg őket /mondja el minden esztendőben a feleségem / amikor idáig ér a naptár-igazítással /ez az Ő békeverse” – Kányádi Sándor verse, a *Halottak napja Bécsben* látni engedi, hogy a világ dolgai összefüggenek egymással: halál, gyász, emlékezés. A Várad bombázásával összefüggő felsorolás, kettő, négy, hat, nyolc nemcsak az áldozatok életkorára való utalás, egy végtelen számsort is elindít, mely a halottak leírhatatlan számára utal, egy kimondhatatlan mennyiségre. Háborúban végtelen a halottak, az áldozatok száma, képtelenség lenne a világban történt erőszak áldozatainak a számát megadni. Hiszen a doni veszteség számszerű adatain belül se tudjuk ma sem, ki esett el ütközet, harc közben, ki halt bele később a sebesülésbe, ki tűnt el (szétroncsolt darabjai szerteszéjjel hullva), ki esett fogságba, ki halt meg a fogság körülményei miatt, ki halt bele mindebbe már otthon, az elszenvedett következményeibe.

A vers többször ismételt sorai („megásni tűz elföldelni”) jelzik, az erőszak jelen van a világunkban.

A június 2-i bombatámadás megfosztotta otthonától az elárvult Serdült családot, ez a csapás majdnem végzetes volt. Addig is sok nehéz napot éltek át, az anya erején felül állt helyt az élet minden területén. Elvesztette szeretett férjét, a gyerekek édesapja idegen földben nyugodott, már nem állhatott védőleg mögöttük, nem gondoskodhatott gyermekeiről. Az akkor már frontközelibe került Nagyváradon az élet egyre nehezebb lett. Ha korábban a férjének küldött tábori lapokon beszámolt az egyre nehezebb ellátási gondokról, a kis üzlet növekvő gondjairól, 1944 nyarára még sokkal nehezebb lett az élet. Erről már nem volt kinek beszámolni, az apa a távoli Ukrajnában, Proszkurov földjében nyugodott. Ők, a megözvegyült anya és a nagymama vajon fel tudtak-e készülni a bombatámadásokra, majd az ellenséges, idegen katonák megjelenésére? A családi emlékezet megőrzött egy szép történetet. A nagymama 1944 június elsejének éjjelén álmodt látott, megjelent egy angyal, és azt mondta neki „Fogd a gyerekeket, menjetek ki a madarászi malomhoz, Juliska húgodhoz, mert nagy veszedelem közeleg.” A dédi másnap meg sem állt Szalontáig a gyerekekkel, aztán ott érte őket a váradi bombázások híre. Az édesanya úgy, mint minden reggel, a piaci kis boltban árulta a hústermékeket, ott élte át a bombázást. Lakásuk Váradréten, a Michelangelo utca 5. szám alatt volt, közel a nagyállomáshoz. Amikor özvegy Serdült Józsefné haza mert rohanni a légiriadó lefújása után, a házuk helyén egy nagy bombatölcserő talált. Az épület romokban,

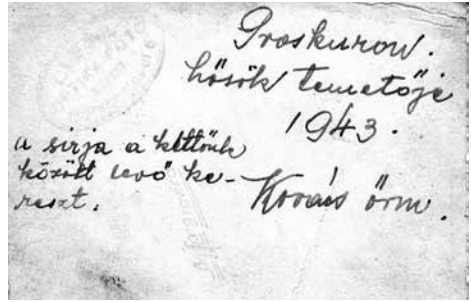
ingóságai összetörve. De a gyermekek sértetlenek Madarászon, ez vigasztalta a kétségbeesett helyzetben. A család kiköltözött a Kálvária út 121. szám alá, ez a város fölötti szőlősdombon volt a püspökség tulajdonában, ott volt szülőkezelő Serdült Sándor, az özvegy sógora. A polgármesteri hivatal kárbejelentéseket kért, Serdült Józsefné szeptember 9-én adta be igényét egy kiutalandó lakásra. A szovjet hadsereg a város megszállása utáni napokban már lefoglalta és kiürítette a szőlőhegyi püspöki épületet, akkor Serdülték a család egyik barátja ideiglenesen befogadta a Kórház utcai lakásába. Ezekben a napokban találkozott az anya egy régi ismerősével, aki tájékoztatta, hogy a Szent János utcában van egy üres lakás, a zsidó tulajdonost családjával együtt deportálták. Így került a Serdült család az Szent János utca egyik házába, melyet a hivatal ki is utalt számukra. A hajdani tulajdonos testvére, Mayer Imre munkaszolgálatát töltötte valamelyik fronton. Amikor hazakerült, az egyik házrészbe költözött be. Később, mikor elvesztett családjá után új családot alapított, a nehéz anyagi helyzetben levő Serdültéktől megegyezéssel alapon (a felkínált fél disznó nagy értéket képviselt akkoriban) visszavette a ház nagyobbik részét, az özvegy és családjá egy igen kis, fürdőszoba és vécé nélküli lakrészben (árnyékszék az udvarban) élt tovább még évtizedekig.

Ezekben az években már a közellátás igen szűkös volt, élelmiszert, ruhanevét csak a dolgozók, munkát végzők számára kiállított jeggyel lehetett vásárolni, melyet a hatóság havonta adott át a jogosultaknak. A legfontosabb a kenyérgyegy volt, erre lehetett vásárolni a napi adagot, a jegy színe a besorolás

Proskurov, magyar katonák temetője, két bajtársa áll a Serdült József sírhantja mellett

szerint változott: fizikai munkás, tisztviselő, iskoláskorú stb. A kis Öcsike hétéves lehetett, amikor iskolából hazajött a konyhaszekrényből valamit ki akart venni, felkapaszzkodott, a szekrény üveges felső része megbillent, leborult, minden, ami benne volt, összetört. A kisfiú megijedt, gyorsan el akart minden bűnös nyomot tüntetni. Összesöpörte a konyha közepére a törmeléket, és úgy döntött, felgyújtja a romokat. A lángok elemésztették az ott levő élelmiszerjegyeket, és minden éghetőt. Félt a büntetéstől, de édesanyja tudára akarta adni, mi történt, mielőtt „világgá megy”. Lerajzolta, hogy az égő romkupac mellett áll egy kisfiú, nagy könnycseppeket is rajzolt. Aztán bebújt az udvaron levő fásládába, és magára húzta a láda tetejét. Mikor édesanyja hazajött, kereste a kisfiát, aki ott szipogott a ládában. Kiemelte onnan, de látva, hogy zokog, mert tudta, milyen kár érte a családot miatta, elolvasta a „búcsúlevelet”, magához ölelte, megcsókolta, bünbánatát csak így tudta feloldani. Az édesanyja szeretete mindent jelentett a gyermeknek.

A Proskurovból küldött kép hátoldalán lévő írás

Özvegy Serdült Józsefné számára két gyermekének élete volt a legnagyobb ajándék, ez került veszélybe 1944 nyarán, és tudatában mindez úgy rögzült, hogy isteni csodának köszönheti a megmenekülésüket. Pedig ezzel még nem ért véget a veszedelmek sora.

1944 őszén Nagyvárad védelme a szovjet előrenyomuláskor a német 76. gyaloghadosztály feladata volt, a harcálláspontot a várostól mintegy 15 km-re nyugatra, Ártádon rendezték be. A váradi védelemre két magyar határőrszázados állt még rendelkezésre, a visszavonulókat egy csendőrszázados tartóztatta fel. A Sebes-Körös hidját

nem látták el robbanószerekkel, csak akkor aknázták volna alá, ha a szovjet hadsereg elérné az átkelőt. Október 11-én kora reggel a szovjetek támadást indítottak Várad irányába, Biharkeresztes hamar szovjet kézre került, majd Borsot is elfoglalták. A szovjet–román támadások következtében Várad védelme a délelőtti órákra válságosra fordult, a páncélosok megközelítették a várost, a 12. magyar hadosztály ellenálló ereje a végéhez közeledett. Várható volt a Biharpüspököt elfoglaló orosz páncélosok támadása. Ha a védők nem kapnak erősítést, elrendelik a város kiürítését.

Szeptember 11-én éjszaka kiadták a német csapatok visszavonulási parancsát. A 12. tartalék hadosztály a Pecepatak mentén tartós védelemre kezdett berendezkedni. 12-én Malinovszkij marsall keleti irányból, Élesd felől a 2. Ukrán Front 5. gárda-lovashadtest egyik hadosztálya élén megkezdte Várad ellen a támadást. A Váradtól keletre levő szovjet harckocsik elvágta a németek menekülési útját a Kolozsvár felé vezető úton. Hitler parancsot adott a végsőig való kitartásra. Ekkor még a 76. magyar gyaloghadosztály parancsnoksága a váradi városházán volt, a Sebes-Körösön átívelő híd közelében. Várad északi városrészébe október 12-én hajnalban Biharpüspöki irányából betört a városba a szovjet hadsereg. Tűz alá vették a déli oldalon harcoló német–magyar csapatokat. A városházába gránátok csapódtak, a németek a magyarokat hátrahagyva kitörni készültek. Elérkeztek az utolsó percek Várad eleste előtt. Reggel 9 óra tájban elvonult a 12. magyar hadosztály is, sorsára hagyta a várost, melyet 17 napon át védeni próbáltak, Isten oltalmába ajánlva a város mintegy ötvenezer magyar lakosát. A magyar katonák a

nagyszalontai úton haladtak dél felé, még súlyos harcok vártak rájuk 1945 tavaszáig.

A román (a Szovjetunióban foglyokból és kommunistákból verbuvált „önkéntes” Tudor Vladimirescu Hadosztály emberei) és szovjet katonák megkezdtek a város kirablását, egy csoport behatolt a Kanonoksorba, feldúlták, kirabolták, lovaikat bekötözték a káptalan helységeibe. Újhelyi István fiatal káplánt a csizmájáért lötték le. (Lásd Kupán Árpád *Tragikus és fájó események 70. évfordulója két egyházi vezető korabeli feljegyzéseinek tükrében* című írását a *Várad* 2015. évi 12. számában – szerk. megj.) 1992-ben, vagyis már a kommunista diktatúra bukása után döntötte el a román többségű önkormányzat, hogy ez a nap, október 12-e legyen a Város Napja.

Nagyvárad és a többi erdélyi, partiumi magyar város lerohanása, kirablása, lakosságának terrorizálása és legyilkolása 1944 őszén nem volt előzmény nélküli a huszadik században. Az első világháború utolsó évében, 1918. december 8-án a román hadsereg elérte a Maros folyót, francia engedéllyel átlépte a demarkációs vonalat, és megkezdte az előrenyomulást Kolozsvár felé. „Rendteremtőként” érkeztek, de már az elején Zsibón, 1919. február 15-én raboltak, öltek, az ott élő román csőcselékkel együtt. Bemutatkoztak mint megszállók. És már korábban, december 24-én Kolozsvárra négyezer toprongyos román baka vonult be (lásd Kolozsvári Papp László *Holló úr* című kötetét), januárban sorozatos magyarok elleni incidens történt. Főleg azután, hogy a Székely Hadosztály feladta a hónapokig védett történelmi Erdély határán húzódó frontvonalat. (Így a

románok pár hét alatt már kijutottak az Alföldre.) Legelőször a színmagyar Köröstárkányt „büntették meg” a Székely Hadosztállal való együttműködésért, áprilisban kilencvenegy magyart gyilkoltak le, majd a szomszédos Kisnyégerfalván tizenhetet. Kifosztották Szatmárnémetit, Váradot. Már korábban is Székelyföldön bemutatták középkori büntetési módszereiket, botoztattak, azaz huszonöt botütéssel büntettek, de ezt merő kegyetlenségből sokszor „elszámolták”, s kezdték előlről. Nagyvárad 1919. április 20-án került román kézre, verések, erőszakosságok, „fekete terrornak” nevezett gyilkosságok történtek a városban. (Nehezen hihető, hogy 1940. szeptember 6-án a városba bevonuló magyar kormányzót köszöntő román polgármester mindezt ne tudta volna, amikor a mindenkori békés együttélésekről beszélt.) Aztán következett Debrecen, Békés, Hódmezővásárhely és a többi alföldi város, ahol a megszállók nyilvánosan a főtéri fákra akasztottak is. Ez a térség megszenvedte már a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadsereg, a Lenin-fiúk terrorját, most

következtek a Budapestig meg sem álló megszállók, a román csapatok.

1946-ban bombák már nem hullottak Váradra, látszólag béke volt, az elszegényedett, kifosztott lakosság naponta szembesült az eddig ismeretlen rendszer intézkedéseivel, „irányvonallal”, a szovjet megszállók (ámbar ők magukat barátoknak nevezték) nyelvének, kultúrájának, de főleg politikájának a másságával. A kommunista elit jószerevével iskolázatlan, szaktudás nélküli elvtársakból állt, az értelmiséget gyanús, „sötétben bujkáló ellenségnek” tekintették. Az ügyeskedők a jég hátán is megéltek, sokan abból alapozták meg jólétüket, ami javakat a légerekbe elhurcolt és soha vissza nem térő zsidók megőrzésre náluk hagytak. Műtárgyak cseréltek gazdát élelemért, virágozott a fekete piac. Aki eddig szegény volt, az is maradt. A magyarokat az új világ is jövevényeknek nézte, a nemzetiségi hovatartozás és az állampolgársági státusz összemosódott: a romániai magyarokat román nemzetiségűnek titulálta az új hatalom.

Serdült Benke Éva

Téves információ